

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»**

Сухонос Володимир Вікторович

**ІНСТИТУТ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В
КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ**

Монографія

Суми – 2011

Рекомендовано до друку Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного Банку України» (протокол № 2 від 02.11.2011 р.).

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України **В. П. Тихий**

доктор юридичних наук, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України **Н. М. Мироненко**

доктор юридичних наук, професор **О. В. Пушкіна**

Науковий редактор

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, Заслужений юрист України **О. В. Скрипнюк**

Сухонос В. В.

Інститут глави держави в конституційному праві : монографія / В. В. Сухонос. – Суми : УАБС НБУ, 2011. – 339 с.

У книзі досліджується інститут глави держави. Зокрема, висвітлюється історія становлення і розвитку цього інституту у світі і в Україні, а також аналізується статус глави держави крізь призму єдності його структурної, функціональної та організаційної складової. Значна увага приділяється впливу на інститут глави держави форми держави та її елементів.

Монографія розрахована на науковців, викладачів та студентів, а також на окремих громадян, хто цікавиться проблемами, пов'язаними з інститутом глави держави та з його роллю у процесах становлення і розвитку державності.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ГЛАВА ДЕРЖАВИ: ІСТОРІЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА І СТАТУС.....	8
1.1. Глава держави: загальна характеристика.....	8
1.2. Конституційно-правовий статус глави держави: структурний аспект..	39
1.3. Становлення інституту глави держави в історичній ретроспективі....	59
Висновки до розділу 1.....	86
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАТУС ГЛАВИ ДЕРЖАВИ У КОНТЕКСТІ ФОРМАЛЬНО-КОНСТИТУЦІЙНОЇ КАМПАРАТИВІСТИКИ....	91
2.1. Конституційно-правовий статус глави держави: функціональний аспект.....	91
2.2. Функції держави та її глави: питання співвідношення.....	116
2.3. Повноваження глави держави.....	131
Висновки до розділу 2.....	177
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ФОРМИ ДЕРЖАВИ НА КОНСТИТУЦІЙНО- ПРАВОВИЙ СТАТУС ГЛАВИ ДЕРЖАВИ.....	181
3.1. Особливості конституційно-правового статусу глави держави як головний чинник поділу форм правління.....	181
3.2. Процеси формування та функціонування інституту глави держави в умовах централізованої та децентралізованої форми державного устрою.....	233
3.3. Статус глави держави в умовах демократичного, авторитарного і тоталітарного режиму.....	265
Висновки до розділу 3.....	292

РОЗДІЛ 4. ІНСТИТУТ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ.....	296
4.1. Допрезидентський період розвитку інституту глави держави на території сучасної України.....	296
4.2. Президент України: історія і сучасність.....	322
4.3. Перспективи і можливості трансформації інститут глави держави в Україні в умовах зміни форми та системи правління.....	351
Висновки до розділу 4.....	371
ВИСНОВКИ.....	377
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	388
ДОДАТКИ.....	442

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що сучасний період розвитку України характеризується численними змінами, що відбуваються у житті країни, державному будівництві та ідеології. Значною частиною цих змін є проведення в Україні політичної реформи, яка торкається різних сторін організації та діяльності органів державної влади, зокрема й інституту глави держави.

На жаль, спроби механічного копіювання зарубіжних моделей організації державної влади, бажання запровадити західні моделі інституту глави держави без належного наукового обґрунтування і критичної оцінки власних можливостей при забезпеченні побудови суверенної і незалежної, демократичної та соціально-правової держави, передбаченої Конституцією України, призвели до погіршення стану справ у державі. Це викликає необхідність здійснення порівняльного аналізу інституту глави держави в різних країнах та дослідження його конституційно-правового статусу.

Численні дискусії про місце і роль глави держави у державному механізмі України показали, що політична реформа, яка проводиться в Україні вже тривалий час, потребує поглиблення. Ця обставина вимагає від науковців якісно нових підходів, рекомендацій і розробок, що будуть адекватними новим обставинам, котрі виникають в Україні, щодо організації та функціонування глави держави в умовах, які постійно змінюються, для того, щоб останній якомога більше сприяв прогресивним змінам в політичній, економічній, соціальній, духовній, культурній, інформаційній та інших сферах, розбудові в незалежній Україні демократичної та соціально-правової держави.

Разом з тим саме реформування політичної системи викликає необхідність внесення коректив в організацію та діяльність як Президента України, так і

структурних елементів механізму реалізації ним своїх повноважень. Проте такий крок може бути успішними лише з урахуванням відповідних наукових досягнень.

Отже, актуальність дослідження шляхів реформування інституту глави держави підтверджується перш за все необхідністю приведення його у відповідність до вимог, які висуваються до нього у зв'язку з докорінними змінами у державному житті України, а також виникають у зв'язку з пошуком оптимальної для країни форми правління.

У зв'язку з цим вважаємо, що сьогодні головною метою наукових досліджень має стати визначення місця й ролі глави держави у державному апараті, правової природи його функцій та формування адекватної українським реаліям конституційної моделі інституту глави держави в Україні. Вирішення цих завдань вимагає не тільки порівняльного наукового аналізу існуючих у світі конституцій, а й напрацювання відповідних теоретичних положень, що сприятимуть найбільш повному вирішенню зазначених проблем.

Слід зазначити, що концептуальні засади, напрями і тенденції розвитку окремих інститутів механізму держави вже стали об'єктом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених, про що свідчить низка монографічних досліджень, конференцій, наукових семінарів та «круглих столів» останніх років. Різні аспекти інституту глави держави та подібних йому органів досліджували українські вчені В. Авер'янов, О. Батанов, Ф. Бурчак, Ф. Веніславський, Н. Вороніна, В. Головатенко, В. Долежан, О. Дубина, О. Зайчук, М. Козюбра, В. Колесник, А. Колодій, Ю. Коломієць, Л. Кривенко, А. Кудряченко, В. Лемак, О. Марцеляк, Є. Назаренко, Н. Нижник, Н. Оніщенко, В. Опришко, Н. Плахотнюк, В. Погорілко, І. Процюк, С. Серьогіна, В. Сіренко, О. Скакун, В. Скрипнюк, О. Скрипнюк, М. Ставнійчук, Ю. Стасюк, Є. Тихонова, М. Ткачук, Ю. Тодика, В. Федоренко, М. Цвік, В. Шаповал, В. Шатіло, Ю. Шемшученко, В. Шувалова, В. Яворський, О. Ярмиш та ін.

Проблеми трансформації держави в демократичну і соціально-правову, роль інституту глави держави в цих перетвореннях розкривають у своїх працях правознавці з Росії та деяких інших республік СНД – Ю. Аганов, М. Байтін, Є. Баталов, С. Березка, Г. Василевич, І. Волошенко, Е. Георгіян, І. Горнак, Д. Горовцов, О. Дербин, Д. Златопольський, В. Кайнов, В. Корельський, Н. Колобаєва, В. Маклаков, В. Маліновський, Є. Матусевич, О. Миронов, Р. Мухаєв, О. Осавелюк, Л. Окуньков, С. Паречина, В. Прокошин, В. Реут, М. Сахаров, Ю. Скуратов, В. Суворов, А. Султанов, А. Тиковенко, І. Хутинаєв, В. Чиркін, М. Чудаков та ін.

І українські, і російські науковці у своїх дослідженнях опираються на той фундамент, що сформувала як російська дореволюційна, так і радянська юриспруденція. Адже, як відомо, проблемам інституту глави держави свого часу були присвячені роботи таких дореволюційних дослідників, як О. Алексєєв, В. Гессен, О. Градовський, В. Грибовський, А. Єлістратов, М. Коркунов, М. Лазаревський, П. Міжуєв, Л. Тихомиров, Б. Чичерін та ін. Щодо радянської юриспруденції, то вона здебільшого критикувала інститут одноосібного глави держави. Проте низка вчених все ж таки змогли присвятити їй декілька робіт. Це – Б. Лазарєв, А. Мішин, С. Камінський, З. Черніловський та ін.

Серед теоретиків далекого зарубіжжя гносеологічні, онтологічні та інші проблеми інституту глави держави досліджували такі відомі вчені, як Р. Агранофф, Т. Адорно, Ф. Ардан, Р. Арон, Дж. Барбер, В. Бернхем, Дж. Блум, Р. Броди, Ч. Вайз, А. Валанзуала, С. Валанзуала, Л. Готроп, Д. Л. Горовіц, М. Дебре, А. Демішель, М. Дюверже, Р. Елліс, А. Есмен, Б. Келлерман, Т. С. Кілер, Е. Корвін, Б. Ларрі, Х. Дж. Лінц, С. Лорті, Х. Меллер, С. Мілкіс, Р. Нойштадт, Л. Ольсон, Т. Петерсон, М. Пікемаль, Ф. Платон, С. Сковронек, М. Стукі, Ф. Табіо, А. де Токвіль, Ф. Фрейдел, С. Хесс, С. Холмс, П. Шейн, А. Шлезінгер, М. Шугарт та ін.

Не применшуючи ролі і значущості доробку попередніх науковців, необхідно визнати, що в Україні поки що немає фундаментальних досліджень інституту глави держави, на основі яких можна було б опрацювати новітню методологію, теорію і практику формування і функціонування інституту глави держави.

Саме тому метою цього монографічного дослідження є здійснення на основі чинного українського та зарубіжного конституційного законодавства, а також праць вітчизняних та зарубіжних науковців комплексного аналізу інституту глави держави, а на його основі розкриття правової природи цього інституту, дослідження історії його становлення і розвитку в світі і в Україні, характеристика існуючих моделей цього інституту і його схеми в Україні, розробка пропозицій організаційно-правового характеру і практичних рекомендацій щодо оптимізації процесів формування й функціонування інституту Президента України.

На завершення хотілося б подякувати науковому редактору та рецензентам, які неодноразово читали текст під час підготовки монографії до друку, всіх, хто сприяв її виходу своїми цінними порадами і критичними зауваженнями, що дало можливість більш чітко окреслити авторську позицію та посилити аргументацію окремих положень, а також надати праці логічної послідовності, а висновкам – завершеної форми.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено наукове дослідження та теоретичне узагальнення конституційно-правового статусу глави держави, результатом чого стало вироблення та обґрунтування теорії цього державно-владного інституту. Основними складовими зазначеної теорії є, по-перше, правова природа цього інституту, яка розкривається через його статус, по-друге, взаємовплив глави держави та її форми, по-третє, функціональна характеристика цього інституту в різних державах.

Проведене дослідження дозволило запропонувати низку визначень основоположних наукових категорій і понять, а також сформулювати ряд загальних висновків, які підсумовують дослідження і відображають отримані нами результати.

1. Категорія «національний лідер» має два теоретичні втілення залежно від форми правління: **монарх** (в умовах монархії), який передбачає юридичну невідповідальність, спадковість (у більшості країн) та безстроковість і **республікатор** (в умовах республіки), для котрого характерно: юридична відповідальність, виборність та строковість повноважень (в більшості країн). У свою чергу теоретичні конструкти монарх та республікатор мають свої загальні конституційні втілення: король, князь, султан, емір – монархи, та президент, голова, керівник – республікатори. *Конкретним* же конституційним втіленням монарха та республікатора стає поєднання загального конституційного втілення та назви країни. Саме таким чином з'являються Король Іспанії, Князь Монако, Султан Брунею, Емір Кувейту, Президент України, Голова КНР, Керівник ІРІ. Усі вони фактично виступають національними лідерами. Отже, на нашу думку, не слід погоджуватися з точкою зору дослідників, котрі визначають главу держави як родову категорію відносно монарха чи президента. З нашої точки зору, монарх, а тим більше президент є більш широкою категорією, аніж глава держави, адже

президент може бути не лише главою держави, а й главою виконавчої влади (як в США), арбітром (Франція), або взагалі мати невизначений конституційний статус (ФРН). Таким чином, якщо в конституції передбачається, що «президент є главою держави», то це, фактично, означає, що президент (національний лідер) обіймає пост (керівну посаду) глави держави. При цьому під главою держави слід розуміти відносно, повністю або частково самостійний у правотворчій сфері вищий державний орган, що, уособлюючи єдність різних гілок влади в державі, представляє її всередині та за межами країни. У монографії обґрунтовано, що існує п'ять моделей, за якими глава держави уособлює єдність державної влади: абсолютно-доцентрова, відносно-доцентрова, відносно-відцентрова, паралельна та фрагментарна. Крім того, слід мати на увазі, що можна виділити, принаймні три класифікації, за якими поділяється інститут глави держави. Так, за кількісним складом виділяється одноосібний та колегіальний глава держави. У свою чергу, колегіальний глава держави може існувати у вигляді олігархічної (більше двох осіб виконують обов'язки глави держави) та діархічної (дві особи виконують обов'язки глави держави) моделей. При цьому, остання модель може існувати у вигляді функціональної діархії (між співправителями існує розподіл повноважень), територіальної діархії (кожен співправитель уособлює свою територію), особистої діархії (співправителі формуються без урахування будь-яких чинників територіального чи функціонального характеру) та вертикальної діархії (один співправитель впливає на порядок формування і функціонування іншого співправителя). Друга класифікація пов'язана із формою правління (монарх і республікатор). Третя – за способом формування: спадкоємний, виборний, призначувальний та узурпатор.

2. Категорія «глави держави» розкривається через два поняття: «інститут глави держави» та «статус глави держави». При цьому вони співвідносяться між собою як форма (інститут) та зміст (статус), тобто інститут глави держави розкривається через його статус. Досліджуючи інститут глави держави, слід

наголосити, що його можна розглядати як інститут держави і як інститут права (правовий інститут). На нашу думку, інститут глави держави є саме інститутом держави. Як правовий же інститут, інститут глави держави носить міжгалузевий характер, адже є притаманний як конституційному праву (конституційно-правовий інститут глави держави), так і адміністративному (адміністративно-правовий інститут глави держави) та міжнародному (міжнародно-правовий інститут глави держави). Щодо статусу глави держави, то він має три основні виміри: структурний (положення в системі органів), функціональний (функції, повноваження та відповідальність) та організаційний (формування та припинення повноважень).

3. Інститут глави держави виник в результаті розвитку інституту державного правителя, законодавство про кого у своєму розвитку пройшло три етапи: архаїчно-законодавчий, договірний та конституційний, коли й з'явився власне інститут глави держави. Головним же чинником, що вплинув на його появу став початок Епохи відродження, коли вперше починають розділятися суспільство і держава, як організація, що займається управлінням суспільними справами. Розділ категорій «суспільство» і «держава» призвів до появи самого словосполучення «глава держави», яке позначає особу, котра очолює систему управління суспільними справами. Утім, словосполучення «глава держави» довгий час не отримувало свого юридичного закріплення і до падіння Наполеона I Бонапарта про нього на законодавчому рівні взагалі не згадувалось. Після ж повалення I Імперії у Франції до влади повернулися повалені Великою Французькою буржуазною революцією Бурбони. Саме їм людство зобов'язане юридичному закріпленню глави держави. У своєму розвитку інститут глави держави пройшов три етапи: виключно монархічний (XIX століття), монархічно-республіканський (XX століття до 1990-х років) і світовий (з 1990-х років).

4. Форма держави істотно впливає на інститут глави держави. Особливо глобальним є вплив форми правління (монархічної чи республіканської) та

політичного режиму (демократичного, авторитарного чи тоталітарного). При цьому, розподіл усіх форм правління на монархії та республіки саме й відбувається перш за все залежно від того, чи є можливою юридична відповідальність глави держави чи ні. Зокрема, республіканською слід вважати таку форму правління, котра припускає притягнення глави держави до юридичної відповідальності за національним законодавством. Щодо монархії, то під нею розуміється така форма правління, в умовах якої монарх, за національним законодавством, не несе юридичної відповідальності або його притягнення до останньої є практично неможливим. Щодо інших ознак, то вони залишаються також важливими. Так, для монархії є характерним престолонаслідування. Проте, окрім загальновизнаного поділу усіх систем престолонаслідування на салічну, кастильську та скандинавську, які передбачають особливості статі та черговості спадкоємця трону, слід мати на увазі ще три системи спадкування, які виділяються залежно від суб'єкта (в широкому розумінні) визначення спадкоємця. З огляду на це можна виділити такі системи престолонаслідування як петровську, органічну та сетлементову. Першу з них представляють ті країни, де суб'єктом визначення спадкоємця трону виступає правлячий монарх. Це, може бути як дуалістична (Катар, Кувейт), так і абсолютна (Саудівська Аравія) монархія. Другу – країни, де суб'єктом визначення спадкоємця виступає спеціально створений орган. До таких держав можуть належати як абсолютні (Оман), так і парламентарні (Камбоджа) монархії. І третю представляють держави з парламентарною (Велика Британія, Іспанія) чи дуалістичною (Тонга, Ліхтенштейн) системою монархічного правління, в яких «суб'єктом» визначення спадкоємця є спеціальний законодавчий акт (в Великобританії – це Act of Settlement – Закон про престолонаслідування 1701 р.). Щодо розподілу монархії на абсолютну, дуалістичну та парламентарну системи, то це необхідно здійснювати не за оцінювальними, а за формальними критеріями. Зокрема, абсолютною слід вважати монархію, за якої уряд несе відповідальність лише перед монархом-законодавцем, повноваження котрого

реалізуються виключно в дискреційному порядку. Щодо парламентарної, то під нею потрібно розуміти таку монархію, в умовах якої повноваження глави держави реалізуються виключно у порядку контрасигнування. Щодо дуалістичної, то до неї необхідно відносити будь-яку монархію, яка не належить до абсолютної чи парламентарної. Що ж стосується політичного режиму, то слід пам'ятати, що абсолютна більшість тоталітарних режимів нівелює роль глави держави, а з державних посад здебільшого віддає перевагу голові уряду. При цьому обидва поста відчували істотний вплив головного носія моністичної ідеології (керівника правлячої партії, вищого релігійного лідера). На відміну від тоталітарного, авторитарний режим здебільшого саме главі держави дає можливість істотно впливати на стан справ у суспільстві.

5. Існує дві групи функцій глави держави: загальні та особливі. При цьому, загальні функції притаманні загалом главам практично усіх держав (представницька та правотворча). Особливі ж функції притаманні главам лише деяких держав на доповнення до загальних (функції гаранта та носія виконавчої влади). Первинними елементами структури функцій глави держави, їхнім змістом є його повноваження. При цьому, кожна з функцій глави держави реалізується через певну *групу* повноважень. Так, представницька функція складається з чотирьох груп повноважень: дипломатичні, кадрові, церемоніальні та арбітражні. Правотворча функція реалізується за допомогою таких повноважень як законотворчі та прийняття власних нормативно-правових актів, а також оголошувати референдум і відмінити урядові акти. Виконавча функція складається із таких повноважень як установчі та організуючі. При цьому, слід пам'ятати, що надання главі держави *реальних* повноважень у сфері виконавчої влади зазвичай є обернено пропорційним рівню розвитку демократії в країні. Щодо гарантійної функції, то вона, перш за все реалізується через повноваження у сфері оборони, у сфері подолання надзвичайних ситуацій, у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина та у сфері нормального функціонування державного

апарату. Глава держави реалізує функції держави трьома різними способами. По-перше, через реалізацію власних функцій і повноважень. По-друге, як інститут, що формально займає найвищий щабель в управлінському апараті владної вертикалі. І, по-третє, даючи остаточну ухвалу щодо функцій держави, адже саме за ним залишається остаточне слово при вирішенні численних завдань, що стоять перед державою та реалізації функцій, якими держава наділяється.

6. З формуванням постіндустріального суспільства в державне управління прийшла технологія креативних корпорацій. Зокрема в СРСР креативні корпорації створювалися в рамках конструкторських бюро. В механізмі ж реалізації функцій глави держави тривалий час в СРСР та на пострадянському просторі цю технологію недооцінювали. Єдиний раз, коли в Україні була здійснена спроба змінити цю ситуацію, це створення на місці Адміністрації Президента нового органу – Секретаріату Президента України, на якого було покладено завдання здійснити «...організаційне, правове, консультативне, матеріально-технічне та інші види забезпечення виконання главою держави конституційних повноважень». Відповідним Указом Президента України була затверджена структура Секретаріату. Державним секретарем України (головою Секретаріату) було призначено О. Зінченка, який на одній з прес-конференцій, зокрема, зазначив: «Секретаріат Президента України має стати мозковим центром ініціатив, де обробляється інформація, яка найбільш оптимальним шляхом потрапляє до Президента для прийняття найкращих рішень». В структурі Секретаріату передбачалася наявність великої кількості інтелектуалів, які насамперед прагнуть до самореалізації, тягнуть за собою необхідність керувати їх діяльністю, що є неможливим без відповідної творчої атмосфери. На зміну керівництву підлеглими повинно було прийти керівництво творчими процесами, куди втягувалися б нові творчі та активні люди, тим самим посилюючи та поширюючи цей процес далі. Наявність же творчої атмосфери є однією з основних ознак креативної корпорації. Утім, на жаль, формування Секретаріату Президента на засадах креативної

корпорації не відбулося, цей орган став звичайним державним органом, сформованим відповідно до бюрократичних державних технологій і у 2010 році був знову реорганізований в Адміністрацію Президента України.

7. Процес розвитку інституту глави держави на території сучасної України відбувався на протязі трьох етапів: доктринального (коли виникла сама ідея інституту глави держави в українських землях), фактично-функціонального (коли ідея була реалізована, але без формального визначення верховного правителя в якості глави держави) і формально-юридичного (коли на теренах України формально виник інститут глави держави). При цьому доктринальний етап розвитку інституту глави держави на території України розпочався аж в першій половині XIX століття внаслідок того, що Російська та Австрійська імперії почали проводити курс на деукраїнізацію України. В цих умовах на території України виникають так звані «громади», члени яких були налаштовані опозиційно як до Російської імперії, так і до Австро-Угорщини. Найвидатнішими серед опозиціонерів були Г. Андрузький, М. Драгоманов, Леся Українка М. Павлик, С. Подолинський, І. Франко, Т. Шевченко та ін.

8. УРСР часів існування СРСР не могло вважатися повноцінною державою, адже не мала прав суверенітету як верховенства у здійсненні зовнішньої та внутрішньої політики незалежно від зовнішніх сил. В даному випадку верховенство (тобто суверенітет) належав виключно Союзу РСР. Саме тому в УРСР до 1990 року не існувало глави держави. Таке становище проіснувало до 16 липня 1990 року, коли Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України, де у розділі III наголосила на верховенстві на території УРСР Конституції та законів України.

9. На нашу думку інститут президента СРСР слід було ліквідувати відразу ж після появи президентів в союзних республіках, замінивши його на якийсь інший (можливо навіть чудернацький) титул (наприклад, полемарх СРСР). Тоді глава радянської держави зберіг би той символізм, що спочатку містився і в титулі

Президента СРСР. І подібно тому, як в США існує декілька губернаторів, але *один* Президент, в Малайзії є губернатори та султани, але *один* Янг ді-Пертуан Агонг, а ОАЕ містять у своєму державному апараті сімох емірів, але лише *одного* раїса, так само і в СРСР було б п'ятнадцять президентів, але лише *один* Полемарх. Запровадження ж інституту президента в республіках СРСР без зміни титулу глави радянської держави фактично призвело до того, що за кількістю президентів СРСР зайняв перше місце у світі.

10. Запропонований П. Симоненком та О. Морозом законопроект про внесення змін до Конституції, який передбачає обрання глави держави Верховною Радою України, був достатньо логічним. По-перше, президента обирає парламент. По-друге, домінуюча в цьому парламенті більшість пропонує обраному зазначеним парламентом президенту кандидатуру голови уряду. По-третє, президент (якого обирає парламент) подає фактично запропоновану парламентом кандидатуру прем'єр-міністра на затвердження цьому парламенту. Таким чином, і президент, і парламент, у прем'єр-міністр (а фактично й уряд) формується з осіб, що сповідують практично однакові політичні погляди, а тому за такої системи практично виключається гостра боротьба між гілками влади.

11. Перехід до парламентсько-президентської республіки змінив порядок призначення Прем'єр-міністра. Так, за Конституцією 1996 року передбачалося, що Президент України призначає за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України. Згідно ж Закону про внесення змін до Конституції України, Президент України вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України. На нашу думку, дана редакція, по суті, взагалі усувала Президента від прийняття рішення щодо голови Уряду, адже не сам він, а лише коаліція депутатських фракцій фактично надавала кандидатуру Прем'єр-міністра. Президент лише повинен був подати її Верховній Раді, де усім фактично керує вказана коаліція депутатських

фракцій. Таким чином, Президент, поділяючи цим призначенням моральну відповідальність за діяльність уряду, фактично був позбавленим можливості подати на затвердження потрібну йому людину. Якщо б Президент навіть і захотів, щоб Прем'єр-міністром стала особа, якій він довіряє, то він повинен був якось впливати на вибори, втручатися у виборчий процес, чого допускати було не можна. На нашу думку, п. 9 статті 106 Конституції України слід було б змінити. І тут можливим є два варіанти. Перший: Президент України вносить подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України. У цьому випадку і Президент, і Верховна Рада несуть спільно відповідальність про діяльність уряду. Один – за те, що власноруч запропонував вказану кандидатуру на посаду Прем'єр-міністра, а парламент – за те, що призначив дану кандидатуру. Другий варіант: Верховна Рада призначає Прем'єр-міністра за пропозицією коаліції депутатських фракцій. У цьому випадку відповідальність за діяльність уряду повинен був нести виключно парламент, адже це лише він призначив голову Уряду.

12. Окрім конституційних цензів, Законом про вибори Президента України фактично встановлюється й додатковий майновий ценз, адже, згідно ч. 1 статті 49 Закону про вибори 1999 року кожен кандидат на пост Президента України повинен у безготівковому порядку внести грошову заставу на спеціальний рахунок ЦВК України у розмірі 500 тис. грн. При цьому, якщо такий кандидат отримав менше 7 % голосів виборців, то застава йому не повертається (ч. 4 статті 49 Закону про вибори Президента України»). Фактично таке положення означає, що стати Президентом України може або заможна людина, котра спроможна заплатити 500 тис. грн., або людина, що завідома стає залежною від заможних верств населення, які не лише фінансуватимуть її виборчу кампанію, а й після завершення останньої можуть зажадати певних «дивідендів» та пільг від перемоги. Крім того, на нашу думку, положення про грошову заставу фактично нівелює статтю 103 Конституції України, яка, поміж іншим, не визначає, що

Президентом України може бути громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом 10 останніх перед днем виборів років, володіє державною мовою *та має можливість сплатити грошову заставу у розмірі 500 тис. грн.* Зрозуміло, що положення Закону про грошову заставу слід відмінити, адже багато розумних і чесних громадян фактично позбавлені права бути обраними Президентом України. Якщо ж і встановлювати ценз, то він повинен бути не майновим, а інтелектуальним, що є більш притаманним для постіндустріальної цивілізації сьогодення і майбутнього.

13. Основною правовою передумовою запровадження в Україні монархічної форми правління є ч. II статті 5 Конституції, що закріплює виключне право народу «змінювати конституційний лад в Україні». Згідно ж із ч. I статті 5 народ, поряд з державною владою та місцевим самоврядуванням, «здійснює владу безпосередньо». Найбільш же впливовою формою безпосереднього народовладдя є референдум. Існує два варіанти легального запровадження монархічної форми правління в Україні. Перший передбачає ініціювання зміни форми правління Президентом України. Така ініціатива впливає із п. 6 статті 106 Конституції України, згідно якого Президент України може призначити всеукраїнський референдум щодо змін Конституції. Другий варіант акцентує увагу на всенародному русі за монархію, що теж знаходить своє вираження у всеукраїнському референдумі. Означену форму прямого народовладдя слід реалізувати у абсолютній відповідності українському законодавству, зокрема Закону України «Про всеукраїнський та місцевий референдуми».

14. Слід передбачити на конституційному рівні «єдність» гілок влади. Уособленням же цієї єдності слід зробити Президента України, який впливає і на законодавчу (законодавча ініціатива, підписання і оприлюднення законів, розпуск парламенту тощо), і на виконавчу (подання про призначення Прем'єр-міністра та окремих міністрів, зупинення дії урядових актів тощо), і на судову (створення судів, призначення суддів, помилування тощо) гілку влади. Таким чином, ч. II

статті 102 Конституції України повинна мати таку редакцію: «Президент України як глава держави є уособленням єдності законодавчої, виконавчої та судової влади, гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина».

Завершуючи наше дослідження, хотілося б звернути увагу на те, що інститут глави держави є одним з найбільш динамічних і потужних органів на світовій політико-правовій арені. Його конституційно-правовий статус в різних країнах має істотний конструктивний потенціал, використання якого спроможне сприяти прискоренню реформ в соціально-економічній, політико-правовій, а також, до певної міри, соціокультурній сферах. Водночас наявні недоліки у правому регулюванні та практиці застосування главою держави своїх повноважень потребують його подальшого дослідження наукою конституційного права з метою попередження виникненню авторитарних тенденцій в нашій державі та запобіганню гіпертрофії самого інституту Президента України.